

אוניברסיטת בר-אילן

קדושה דתית וקדושה אזרחית:

מבט השוואתי על ימי זיכרון לאומיים בחטיבת הביניים

הישראלית

חני וויסבורד

עבודה זו מוגשת כחלק מהדרישות לשם קבלת תואר מוסמך בבית-הספר
לחינוך של אוניברסיטת בר-אילן

תשע"ה

רמת גן

תקציר

מטרתו של מחקר זה לבחון כיצד אמונות מורים כלפי המושג קדושה באות לידי ביטוי בעשייה החינוכית, בזיקה לזרם החינוכי שאליו הם משתייכים. המחקר נערך באמצעות ראיונות עם מורים ותצפיות על טקסים בחטיבות ביניים המשתייכות לזרם הממלכתי והממלכתי-דתי, בימי זיכרון בעלי אופי שונה: יום הזיכרון לשואה ולגבורה ויום הזיכרון ליצחק רבין.

במחקר זה התמקדנו בחקר אמונות המורים בנושא הקדושה. הקדושה היא טרנסצנדנטלית, מרוחקת ובלתי מושגת. נוהגים שלא לבקר, לערער (Olsen, 1989) או לערוך שינויים בכל דבר המוגדר קדוש (Hargrove, 1979). המאפיין העיקרי של הקדושה הוא ההפרדה מהיומיומי (אליאדה, 1969).

ניסינו לבחון את יחסם של המורים למועדים אשר התקדשו בדת האזרחית. דת אזרחית היא מערכת ערכית המקדשת מציאות חברתית-פוליטית שנובעת מהחלטות אנושיות ומסדר חברתי מסוים, ואינה שואבת את מקור כוחה מגורם טרנסצנדנטי כלשהו. כמו כל מערכת דתית, הדת האזרחית מבטאת יחס מקדש, מכבד ומרומם כלפי ערכים, נורמות ומעשים שהחברה מייחסת להם סטטוס מיוחד, והיא מאופיינת במידה מועטה של ביקורתיות כלפי אותם ערכים וסמלים וייצוגם.

יום הזיכרון לשואה ולגבורה ויום הזיכרון ליצחק רבין נבחרו כדי לבחון את אמונות המורים ביחס ל"קדושה אזרחית" בימי זיכרון בעלי מאפיינים שונים: הקונצנזוס לגבי יום השואה מודגש, ולעומתו יום הזיכרון לרצח רבין מזמן דיון בנושא הקונפליקט הפנימי בחברה הישראלית, דיון הכולל סוגיות כדוגמת הציות לחוק ומהות השלטון הדמוקרטי (Kimmerling, 1999; Vinitzky-) (Seroussi, 2009).

במחקר התייחסנו לשלוש שאלות.

השאלה הראשונה: איך המורים מבינים את מושג הקדושה וכיצד היא באה לידי ביטוי בעשייה החינוכית? ממצא מרכזי שחזר על עצמו בכל הקטגוריות שנבדקו היה הדמיון בין אמונות המורים משני המגזרים בעניין היבטי הקדושה השונים שנבדקו. כל המורים, חילונים כדתיים, קישרו את מושג הקדושה עם המסורת היהודית, הם לא קיבלו את מושג הקדושה האזרחית ומאמינים כי

הקדושה הינו מושג דתי בעיקרו. ייצוג הקדושה במערכת הבית ספרית של שני המגזרים באה לידי ביטוי באמצעות סמלים ותפילות הלקוחים מהדת היהודית.

דוגמה נוספת למשותף לשני המגזרים היא תגובתם של המורים כלפי מי שמערערים על תכנים מקודשים. רוב המורים טענו כי יאפשרו להשמיע דעה שונה בכיתה, גם אם זו מנוגדת ואף סותרת את הדעה התואמת את רוח המוסד שבו מתחנכים הלומדים. המורים אמרו כי חובתם החינוכית היא לאפשר לדעה השונה להישמע ואף לכבדה.

בכל בתי הספר שבדקנו נבנו מודלים דומים וקבועים פחות או יותר לציון הימים המקודשים. מודלים אלו מהווים חלק מהווי בית הספר ומהמסורת שנבנתה בו עם השנים. עם זאת, בכל בית ספר התגבשה מסורת ייחודית לו המאפיינת את הפעילות הלימודית והחברתית ביום הזיכרון ובימים שלקראתו. התוכנית החינוכית לציון יום הזיכרון מתחילה כמה ימים לפני התאריך הפורמלי בשיעורים הנלמדים בכיתות ובאווירה הבית ספרית, ושיאה ביום הזיכרון בטקסים הבית ספריים.

שאלה שנייה עסקה בתנאים העיקריים אשר השפיעו על ההבדלים בהתייחסות לקדושה ביום הזיכרון ליצחק רבין לעומת יום הזיכרון לשואה ולגבורה: מעורבות אישית ורגשית, ממד הזמן והסכמה חברתית. הסיבה המרכזית להבדלים היא מעורבות אישית ורגשית – ההתייחסות לאסון לאומי הנוגע באופן זה או אחר לרבים מהתושבים שונה מההתייחסות לרצח של אדם יחיד, גם אם מדובר במנהיג אשר נרצח על רקע אידאולוגי, מאחר שאסון לאומי יוצר תחושת שייכות, קרבה והזדהות. הסכמה חברתית מהווה גם היא תנאי להפיכת אירוע לקדוש. כך ביום השואה הקונצנזוס קיים, ואילו יום הזיכרון ליצחק רבין עורר ומעורר מחלוקת בשיח הציבורי. ממד הזמן גם משפיע – כדי שיום יהפוך למקודש בלוח השנה הלאומי עליו להתקבע בתודעה הציבורית באטיות ובהדרגתיות.

השאלה השלישית עסקה בהבדלים בייצוג הקדושה בשני המגזרים. כמוזכר, ממצאי המחקר מלמדים על ייצוג הקדושה באופן זהה בשני המגזרים, פרט להבדל אחד: ממצאי המחקר מצביעים על הבדל בבחירת הערכים בין בתי הספר המשתייכים לחינוך הממלכתי דתי לאלו המשתייכים לחינוך הממלכתי. בעוד המורים המשתייכים לחינוך הממלכתי דתי מנצלים את ימי הזיכרון ומדגישים ערכים יהודיים וערכי מוסר, כגון קדושת החיים ואהבת הארץ, המורים המשתייכים לחינוך הממלכתי מדגישים ערכים כלל חברתיים כמו קבלת האחר והימנעות מאלימות.

הדיון עוסק בדמיון ובשוני בין המגזרים באופן הצגת הקדושה. הסוגיה הראשונה שנידונה היא השימוש בסמלים דתיים ביום קדוש. השימוש בסמלים דתיים בטקסי יום הזיכרון במגזר הממלכתי נובע מהנחיות בחוזרי מנכ"ל על שילובן של תפילות בטקסים בית ספריים בימי זיכרון ממלכתיים. כמו כן, שימוש בסמלים יהודיים בטקסים הוא חלק מההרגלים של המורים במגזר הממלכתי עוד משחר ילדותם, ולכן טבעי להם להשתמש בסמלים דתיים לביטוי קדושה בימי הזיכרון. סיבה נוספת נובעת מהעובדה כי סמלים הלוקוחים מהדת היהודית הם חלק מהזהות הלאומית שלנו, ולכן נכון יהיה לעשות בהם שימוש בימים שמחזקים את זהותנו הלאומית (זיסר, 1993; קימרלינג, 1994).

הסוגיה השנייה עסקה בשלושה תנאים עיקריים אשר השפיעו על ההבדלים בהתייחסות ליום הזיכרון ליצחק רבין לעומת יום הזיכרון לשואה ולגבורה. ממצאי מחקר זה הצביעו על שלושה גורמים עיקריים המשפיעים על המורה כאשר הוא בוחר לקדש אירוע מסוים: א. פער בין מעורבות רגשית ואישית גבוהה שהמשתתפים חשו כלפי השואה לעומת מעורבות נמוכה כלפי יום הזיכרון ליצחק רבין. ב. ממד הזמן- מעמדו של יום השואה התגבש בחברה הישראלית במהלך חמישים שנה, ואילו יום הזיכרון ליצחק רבין עדיין מתחדש. ג. הסכמה חברתית- הסכמה חברתית לגבי מהותו של יום השואה אינה קיימת כאשר דנים במהותו של יום הזיכרון ליצחק רבין. שיקולים אלו מחייבים לבצע הבחנה בין אירוע קדוש לאירוע חשוב. אירוע קדוש מאופיין באלמנטים המייחדים את הקדושה, כגון טקס, תלבושת חגיגית וכד'. ואילו באירוע חשוב ינקטו צוותי ההוראה מגוון שיטות ואמצעים פדגוגיים הלוקוחים מהחינוך הבלתי פורמלי כדי להעביר את המסר ללומדים.

בסוגיה השלישית דנו בהשלכות הפדגוגיות של הדמיון בין המגזרים. הדמיון בין המגזרים בייצוג הקדושה יכול לפתוח פתח רחב לעריכת פעילות משותפת. דומה כי כרגע מערכת החינוך הלא פורמלית מציעה מגוון אפשרויות למפגשים בין דתיים וחילוניים (יונה וגודמן, 2004), וממצא זה מאפשר גם למערכת החינוך הפורמלית ליטול חלק במפגשים אלו, מתוך מטרה להקטין את המרחק הקיים בין דתיים לחילוניים(שטיימן ועמיתים, 2009).